

УДК 94(470+571)“1979/1989”:94(71=161.2)ОУН(045)

DOI: 10.20535/2307-5244.59.2024.318887

О. Л. Ковальков

ORCID: 0000-0003-2344-3050

*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

О. Л. Куценко

ORCID: 0009-0009-7441-9414

*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

O. Kovalkov

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

O. Kutsenko

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

**АФГАНСЬКА ВІЙНА СРСР (1979–1989)
НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
(РЕВОЛЮЦІЙНОЇ)**

*The USSR's Afghan War (1979–1989) on the Pages of Periodicals
of the Organization of Ukrainian Nationalists (Revolutionary)*

У статті досліджено висвітлення війни СРСР в Афганістані на сторінках газети «Шлях перемоги» й журналу «Визвольний шлях», а також використання афганського питання з боку європейських осередків Організації Українських Націоналістів (революційної) в політичній антирадянській діяльності. Джерельну базу дослідження становили публікації в газеті «Шлях перемоги» та журналі «Визвольний шлях», які датуються 1980–1989 рр. й були присвячені різним аспектам афганської війни або висвітлювали практичну діяльність ОУН (р) і Антибільшовицького Блоку Народів у зв'язку з нею.

З'ясовано, що звернення до афганської війни на сторінках періодичних видань організації української політичної еміграції було цілком логічним з погляду на їхню націоналістичну і водночас антирадянську спрямованість. Численніші публікації в «Шляху перемоги» на афганську тематику можна умовно поділити на три групи: 1) інформаційні повідомлення, переважно невеликі за обсягом, про війну в Афганістані; 2) різні за обсягом матеріали, які висвітлювали використання афганського чинника в політичній діяльності ОУН (р) та АБН; 3) аналітичні публікації, зазвичай великі за обсягом, присвячені різним аспектам тієї війни. До останньої групи можна віднести статті у «Визвольному шляху». В цих публікаціях Афганістан тлумачився

як черговий злочин Кремля, афганці — так само підневільний Москві народ, як українці в СРСР, і перемога афганських повстанців мала наблизити крах «імперії зла», а з нею — незалежність України. Попри заідеологізованість публікацій, їх емоційний і ворожий щодо СРСР стиль слід констатувати високий фаховий рівень української еміграційної журналістики. Більшість наведених у проаналізованих публікаціях фактів відповідає сучасним даним, а теоретичні й аналітичні висновки — адекватні тогочасним оцінкам західних експертів і науковців. Тож «Шлях перемоги» та «Визвольний шлях» транслювали тодішній західний погляд на афганську проблему, проте використовували її в інтересах українського визвольного руху.

Ключові слова: Антибільшовистський Блок Народів, Афганістан, афганська війна, «Визвольний шлях», Організація Українських Націоналістів (р), СРСР, «Шлях перемоги», періодика, редакційна політика, публікація.

The article examines the coverage of the Soviet Union's war in Afghanistan in the pages of the newspaper «Shliakh peremohy» and the magazine «Vyzvolnyi shliakh», as well as the use of the Afghan issue by the Organization of Ukrainian Nationalists (revolutionary) in their political anti-Soviet activities. The source base of the study is the publications in the newspaper «Shliakh peremohy» and the magazine «Vyzvolnyi shliakh», which date back to 1980–1989 and were devoted to various aspects of the Afghan war or covered the practical activities of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Antibolshevik Bloc of Nations in connection with it.

The article shows that the reference to the Afghan war in the periodicals of Ukrainian political emigration organizations was quite logical because of their nationalist and anti-Soviet orientation. The more numerous publications in «Shliakh peremohy» on Afghanistan can be divided into three groups: 1) informational reports, which are mostly short, about the war in Afghanistan; 2) materials of various sizes that covered the use of the Afghan factor in the political activities of the OUN (r) and the ABN; 3) analytical publications, usually large in size, devoted to various aspects of the war. The latter group includes publications in «Vyzvolnyi shliakh». These publications interpreted Afghanistan as yet another crime of the Kremlin, the Afghans as a people enslaved by Moscow, just as Ukrainians were in the USSR, and the victory of the Afghan rebels was supposed to bring about the collapse of the «evil empire» and Ukraine's independence.

Despite the ideological nature of the publications, their emotional and hostile style towards the USSR, we should note the high professional level of Ukrainian emigration journalism. Most of the facts presented in the analyzed publications correspond to contemporary data, and the theoretical and analytical conclusions are adequate to the assessments of Western experts and scholars of the time. Thus, «Shliakh peremohy» and «Vyzvolnyi shliakh» broadcast the Western view of the

Afghan problem at the time, but used it in the interests of the Ukrainian liberation movement.

Keywords: Antibolshevik Bloc of Nations, Afghanistan, Afghan war, «Vyzvolnyi shliakh», Organization of Ukrainian Nationalists (r), USSR, «Shliakh peremohy», periodicals, editorial policy, publication.

Війна СРСР в Афганістані в 1979–1989 рр. була одним із найбільш тривалих і кривавих військових конфліктів другої половини ХХ ст. Офіційні втрати радянського «обмеженого контингенту» в ній становили 14 453 особи (насправді були більші), майже 54 тис. вояків зазнали поранень, понад 11 тис. з них отримали інвалідність. Внаслідок бойових дій загинули від 1 до 2 млн. афганців, щонайменше 5 млн. осіб стали біженцями. Радянський Союз зазнав значних матеріальних втрат і залишив Афганістан у руїнах. Напевне, неможливо виміряти психологічні, іміджеві, ідеологічні та геополітичні наслідки афганської авантюри Кремля для радянської держави й суспільства. Втім, очевидно, що афганська війна й «експорт» соціалізму до цієї азійської країни виснажили неефективну та залежну від експорту енергоносіїв радянську економіку, посилили її технологічне відставання від розвинених держав, поглибили прірву між владою й суспільством, остаточно підірвали міжнародний авторитет Радянського Союзу. Зрештою, та війна стала одним із визначальних чинників поразки Кремля в холодній війні й демонтажу соціалістичного табору, кризи та краху «імперії зла».

Як свідчать останні дослідження проблеми (Ковальков, О. Л., 2021), український вимір афганської війни СРСР ще чекає на комплексне дослідження. Ціна, яку заплатила тодішня УРСР в Афганістані, була високою. З загалом близько 640 тис. громадян Радянського Союзу, які пройшли через ту війну, близько третини були вихідцями з УРСР, щонайменше 3360 з них загинуло, що становило майже чверть усіх офіційно полеглих. Тисячі українських військових та цивільних радників і сотні українських підприємств працювали для забезпечення радянського військового контингенту в Афганістані. Водночас афганська війна сприяла наростанню відцентрових та національно-визвольних настроїв серед частини українців і, зрештою, наблизила незалежність України. Ця проблема залишається маловивченою в українській історіографії, так само як використання чинника афганської війни в діяльності української політичної еміграції. Зокрема, орієнтованої на широкий загал її видавничо-медійної складової. Попри те, що українські вчені ґрунтовно досліджували різні аспекти діяльності українських національних організацій діаспори, в тому числі й їх видавничу діяльність (Акименко, К. В. 2021; Дорохіна, Т. 2006; Мельничук, Б. & Сагайдак, М. & Уніят, В. 2010; Миколаєнко, А. 2019; Рибачок, С. 2004; Рій, Г. 2021; Тим-

ошик, М. 2021 та ін.), лише в статті співробітника Галузевого державного архіву СБУ Я. М. Антонюка (Антонюк, Я. М. 2019) досліджено діяльність ОУН (р) у зв'язку з війною в Афганістані. Попри окремі неточності при посилянні на публікації в газеті «Шлях перемоги», автор на підставі аналізу їх та документів з ГДА СБУ окреслив головні напрямки використання афганської проблеми в політичній діяльності Організації Українських Націоналістів. Зауважимо, що, якщо для Я. М. Антонюка «Шлях перемоги» є одним з джерел дослідження, то в пропонованій статті ця газета є передусім його предметом. Серед інших праць, то лише в монографії Г. Рія принагідно згадані окремі факти звернення політичних діячів і організацій української діаспори до війни СРСР в Афганістані (Рій, Г. 2021, с. 159–162).

Джерельну базу дослідження становили передусім понад 160 публікацій у газеті «Шлях перемоги», які датуються 1980–1989 рр., а також шість статей у журналі «Визвольний шлях» за той самий період, присвячених різним аспектам афганської війни або висвітлювали практичну діяльність Організації Українських Націоналістів (р) і Антибільшовицького Блоку Народів у зв'язку з нею. Окрім того, в статті використані окремі документи з фондів Галузевого державного архіву СБУ, зокрема, ф. 16 «Секретаріат ГПУ — КГБ УРСР».

Дослідження велося на засадах принципів історизму, багатофакторності та наукової неупередженості, що дало змогу розглянути явища, що вивчалися, на основі об'єктивних закономірностей, в їх внутрішньому взаємозв'язку та взаємодії з конкретними історичними умовами та обставинами. Методологічним інструментарієм стала сукупність загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження. З-посеред останніх пріоритетними стали метод контент-аналізу публікацій в українських діаспорних ЗМІ на тему афганської війни Радянського Союзу, історико-типологічний та історико-порівняльний (задня їх періодизації та класифікації) методи, а також елементи статистичного методу, що дало змогу виявити динаміку, кількісні та змістовні характеристики публікацій в межах досліджуваного періоду. Дослідження також спирається на парадигму етносимволізму, що дає змогу пояснити емоційну й україноцентричну складову публікацій на тему радянської війни в Афганістані на сторінках української діаспорної періодики, а також їх символічний та ціннісний виміри.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1980 — початок 1989 рр. Вони визначені не лише тривалістю власне війни СРСР в Афганістані та його радянської окупації, але й тим, що після виведення «обмеженого контингенту радянських військ» з цієї країни 15 лютого 1989 р. ця тема перестала бути актуальною для українських визвольних центрів в екзилі.

Метою цієї статті є дослідження висвітлення війни СРСР в Афганістані на сторінках газети «Шлях перемоги» і журналу «Визвольний шлях»,

а також використання афганського питання Організацією Українських Націоналістів у політичній антирадянській діяльності.

Для досягнення цієї мети передбачалося вирішити такі дослідницькі завдання: проаналізувати публікації в українських діаспорних ЗМІ на тему афганської війни Радянського Союзу; визначити інформативність та достовірність інформації, яку вони містили; провести періодизацію та класифікацію проаналізованих публікацій навколо кількох проблемно-тематичних блоків; з'ясувати практичні наслідки використання афганського питання в діяльності ОУН, зокрема у видавничо-медійній її складовій.

Радянська агресія до Демократичної республіки Афганістан у кінці грудня 1979 р. спричинила, десь не очікувано для Кремля, емоційно жорстку реакцію не лише Сполучених Штатів та їхніх союзників по холодній війні, але й багатьох ісламських країн, членів Руху неприєднання, навіть деяких держав соціалістичного табору й лівих партій у державах Західної Європи (див.: Ковальков, О. Л. 2021, с. 320–341). Ця подія довго була топ-темою світового медійного простору. Натомість у самому Радянському Союзі щодо афганської війни прогнозовано взяла гору офіційна кремлівська версія тих подій про «інтернаціональну допомогу братньому афганському народу», який «протистояв імперіалістичній агресії», тиражована контрольованими режимом ЗМІ. Поодинокі критичні, а то й протестні виступи, як то демарші академіка-дисидента А. Д. Сахарова чи аналітична записка колективу Інституту економіки світової соціалістичної системи Академії Наук СРСР, надіслана до ЦК КПРС 20 січня 1980 р., не здатні були вплинути на загалом байдужі чи схвальні настрої радянських обивателів (див.: Ковальков, О. Л. 2021, с. 187–203).

Щодо настроїв широкої радянської громадськості, то, як свідчили щоденні інформаційні повідомлення КДБ Української РСР кінця 1979–1980 рр., переважна більшість населення республіки підтримувала дії влади, аргументуючи це потребою «захистити безпеку» СРСР, запобігти встановленню в сусідній країні впливу «імперіалістичних держав», відстояти власний статус наддержави. Водночас матеріали КДБ свідчили про критику й засудження дій влади з боку окремих українців. Дехто оцінював втручання СРСР у внутрішні справи Афганістану як «інтервенцію», «окупацію», «агресію». У більшості випадків ця критика не виходила поза рамки приватних розмов. Лише окремі громадяни робили конкретні дії, щоб висловити протест проти участі Радянського Союзу в афганській війні. Це відбувалось у формі виготовлення й розповсюдження анонімних листів і листівок, іноді від імені організацій чи матерів загиблих радянських військовиків. Деякі з них містили заклики до боротьби, до акцій протесту. Втім, радянські органи державної безпеки відстежували будь-які прояви інакodomства та критики, а тим паче дії, спрямовані на організацію протестних виступів. Проти громадян,

тією чи іншою мірою незгодних із діями влади, застосовувалися різні засоби — від «роз'яснювальних бесід» та перевірок до притягнення до кримінальної відповідальності. Через жорсткий контроль над суспільством критика не була публічною, а листи й листівки не могли суттєво вплинути на громадську думку (Ковальков, О. & Городня, Н. 2021. с. 89). Така ситуація була наслідком того, що до кінця 1979 р. дисидентський рух в Україні було практично паралізовано, майже всі його активні учасники, як то члени Української Гельсінської Групи, були ув'язнені (див.: Данилюк, Ю. З. & Бажан, О. Г. 2000; Касьянов, Г. 1995; Русначенко, А. М. 1998). Подібною була ситуація і в інших союзних республіках. Усі антирадянські опозиційні чи дисидентські центри перебували за кордоном, зокрема й українські. І вони сповна використали радянську інтервенцію в Афганістан у антирадянській політичній діяльності, хоча це й не могло якось вплинути на настрої громадян СРСР.

Хоча історія ОУН (р) другої половини ХХ ст. не є предметом цього дослідження, зауважимо, що після втрати зв'язків з Україною в середині 1950-х років і вбивства 1959 р. С. Бандери українська політична еміграція, як і раніше, стратегічною метою мала створення української суверенної соборної держави. Важливу роль у подальшій діяльності ОУН (революційної, або бандерівської) відіграли рішення IV Великого збору навесні 1968 р. Головою Проводу ОУН (р) тоді обрали харизматичного Ярослава Стецька (1912–1986), який обіймав цей пост до смерті. Затим Провід ОУН (р) очолив Василь Олеськів (1924–2016). Постанови IV Великого збору також засвідчили певну еволюцію ідеологічних засад ОУН (р), які зазнали впливу ліберально-солідаристських і націоналістично-консервативних ідей. Отже, український націоналізм трактувався дещо ширше, ніж просто визволення нації. Тепер він був поєднанням націоналістичної ідеології та консервативних (традиціоналістських) засад. Усі подальші теоретико-ідеологічні настанови й засади ОУН (р) чи її лідерів базувалися на рішеннях Великого збору (Гай-Нижник, П. 2020, с. 365–431). Варто також зауважити, що попри рішення IV Великого збору про скасування формального розподілу ОУН на ОУН УЗ (Українські землі) та ЗЧ (Закордонні частини) ОУН у науковій літературі подекуди вживається визначення «Закордонні частини ОУН» щодо історії діяльності ОУН (р) у розглядуваний період (Див. напр.: Антонюк, Я. М. 2019).

Очевидно, що головною передумовою для створення української незалежної соборної держави був демонтаж радянського тоталітарного режиму. Цій меті слугувало й утворення за ініціативи ОУН у листопаді 1943 р. Антибільшовицького Блоку Народів (АБН). У 1946–1986 рр. АБН зі штаб-квартирою в Мюнхені очолював Ярослав Стецько, й у роки холодної війни Блок був своєрідним координаційним центром радикального антикомунізму в Західній Європі й навіть поза її межами та сприяв співпраці представників і організацій поневолених народів. У 1970–80-х рр. у складі АБН перебували пред-

ставники й організації більш ніж 35 народів, що входили до складу СРСР або держав, що були радянськими сателітами та прагнули створити суверенні держави. Наприклад, на скликаній у листопаді 1985 р. у Лондоні за ініціативи Я. Стецька спільній конференції АБН і Європейської Ради за Свободу участь взяли 287 делегатів з 13 держав світу, зокрема Афганістану, В'єтнаму, Нікарагуа, Угорщини. До складу ЦК АБН тоді входив, зокрема, представник Афганістану Сарзамін Каймур (Мельничук, Б. & Сагайдак, М. & Уніят, В. 2010, с. 126).

АБН проголошувався як «добровільне об'єднання волелюбних народів, поневолених і загрожених більшовизмом». Останній же визначався як вищий прояв тоталітаризму — «терористичної диктатури партії», явище реакційне, яке за сутністю і природою заперечує будь-яку ідею свободи, передусім національної. АБН тісно співпрацював з іншими національними й міжнародними антикомуністичними організаціями, організовував мітинги й демонстрації, надсилав відповідні звернення до Організації Об'єднаних Націй та інших установ. Однією з головних форм активності була видавнича діяльність, яку координувало «Пресове бюро». Спочатку його очолював болгарин Д. Вальчев, а потім Я. Стецько. АБН видавав брошури, листівки, численні періодичні видання (Рибачок, С. 2004; Рій, Г. 2021). Зауважимо, що офіційний друкований орган АБН *ABN-Correspondence* («АБН-Корреспонденс»), що виходив з 1949 р. англійською, французькою, німецькою та іншими мовами і який довго редагувала дружина багаторічного Голови Проводу ОУН Ярослава Стецько (1920–2003), не є предметом цього дослідження. Попри те, що сучасні дослідники закликають не перебільшувати практичних результатів діяльності АБН, слід визнати, що саме видавнича його діяльність була доволі помітною і справляла значний вплив на життя й настрої громадськості, зокрема української діаспори.

Одним із найвпливовіших українських діаспорних періодичних видань була газета-тижневик «Шлях перемоги», яка виходила в Мюнхені, ФРН. Про її помітність свідчить те, що про неї згадували радянські пропагандистські антиукраїнські публікації: одна з них охрестила її «бандеровской газетонкой» (Вовк, О. Л. 1985, с. 53). Її справді започаткував С. Бандера, а перший номер вийшов 28 лютого 1954 р. Це був друкований орган ОУН (р), який також пропагував позиції АБН і Всесвітньої Антикомуністичної Ліги (утворена 1967 р.). Газета друкувала матеріали, присвячені історії ОУН, Української Повстанської Армії (УПА), Української Головної Визвольної Ради, діяльності центрів української еміграції в Західній Європі та Північній Америці, внутрішньополітичним, соціально-економічним і культурно-ідеологічним проблемам Радянського Союзу, діяльності українських дисидентів і політичних в'язнів в УРСР, актуальним проблемам світової політики. У ній також висвітлювалися трагічні сторінки історії України

(як то Голодомор чи репресії), друкувалися твори українських письменників, мемуари українських діячів в еміграції. На відміну від видань журнального формату (як то «Визвольний шлях»), тут переважали стислі публікації, що презентували політичну позицію ОУН і АБН з різних питань. У 1969–1992 рр. головним редактором газети був Володимир Леник (1922–2005). В'язень Бухенвальду (1942/43–1945), після звільнення американськими військами він осів у ФРН. Мав ступінь магістра філософії, вчителював, був членом Спліки німецьких професійних журналістів, громадським діячем. Окрім роботи в «Шляху перемоги», В. Леник редагував кілька місячників, орієнтованих на українську емігрантську молодь (Акименко, К. В. 2021, с. 65–66; Кураєв, О. 2003, с. 646).

Іншим помітним виданням української діаспори був місячник «Визвольний шлях», який із січня 1948 р. видавав осередок ЗЧ ОУН у Лондоні. Він мав значний тираж і був одним з найкращих українських видань в Європі як за змістом, так і за поліграфічним оформленням. У журналі друкували ідеологічні матеріали, наукові й аналітичні статті, твори «шестидесятників» та представників «розстріляного відродження», спогади українських діячів в еміграції тощо. Метою видання проголошувалося «служити інтересам нації і її визвольній боротьбі», що відповідало принципам діяльності ОУН: зміцнення українського визвольного руху та посилення впливу його ідей на широкі верстви населення. Головними гаслами видання були: «За українську самостійну соборну державу!», «Воля народам!», «Воля людині!». На його сторінках широко висвітлювали суспільно-політичні процеси в Радянському Союзі, друкували матеріали, пов'язані з дисидентським і правозахисним рухом в Українській РСР, тощо. Статті в журналі вирізнялися підвищеною емоційною тональністю, гіперболізованою оцінкою подій в СРСР та радянської дійсності (Акименко, К. В. 2021, с. 65; Дорохіна, Т. 2006, с. 132; Тимошик, М. 2021, с. 33). Водночас часто вони були аналітичними й базувалися на достовірних фактах чи свідченнях.

Політичні осередки ОУН (р) у Західній Європі та США сповна використали факт радянського вторгнення до Афганістану в кінці грудня 1979 р. в антирадянській діяльності. До цього періодичні видання ОУН, що природно, ігнорували цю азійську країну: до кінця 1979 р. не зафіксовано жодної статті, присвяченої Афганістану. Натомість з січня 1980 р. по квітень 1989 р. у газеті «Шлях перемоги» було опубліковано 161 матеріал, так чи інакше пов'язаний з агресією СРСР в Афганістані. Найбільше таких публікацій (43) було 1980 р., найменше (2) — 1989 р. 1981 р. на шпальтах «Шляху перемоги» було розміщено 14 статей, присвячених Афганістану, в 1982 р. — 21, 1983 р. — 15, 1984 р. — 6, 1985 р. — 18, 1986 р. — 19, 1987 р. — 12 і в 1988 р. — 8 статей. Таку диспропорцію можна пояснити тим, що в перший рік радянської інтервенції в Афганістан до цієї теми була прикута ува-

га політиків, громадськості й ЗМІ США та держав Західної Європи. Надалі ця тема відійшла на другий план, спочатку в зв'язку з польською кризою, а потім з іншими резонансними подіями міжнародного життя. Втім, як видно, газета «Шлях перемоги» регулярно зверталася до афганської теми аж до виведення радянських військ з Афганістану в лютому 1988 р., втративши надалі інтерес до цієї азійської країни.

Журналісти українських діаспорних видань черпали інформацію про події в СРСР і в світі, зокрема, в Афганістані, здебільшого з західних ЗМІ й значно меншою мірою — з радянських джерел. Зрідка свідчення надходили від афганських емігрантів чи радянських військовополонених, які потрапляли до країн Західної Європи чи Північної Америки. Ця обставина, а також активні контакти діячів ОУН та АБН з представниками західної громадськості та політикуму, визначали зміст і характер публікацій на афганську тематику. Вони переважно ретранслювали західний погляд на афганську проблему, який визначався реаліями холодної війни, а також віддзеркалювали зміни в політиці США та їхніх союзників щодо СРСР у зв'язку з його агресією в Афганістані. Зокрема, схвально реагуючи на перші санкції проти Радянського Союзу, які запровадила адміністрація Дж. Картера у відповідь на вторгнення СРСР до Афганістану, періодика ОУН надалі часто критикувала США за мляву фінансову й військову підтримку афганського руху опору. Так само «Шлях перемоги» та інші видання вітали посилення американської допомоги моджахедам наступним президентом Р. Рейганом, особливо під час другого терміну перебування його в Білому домі.

«Шлях перемоги» змальовував загалом адекватну картину подій в Афганістані, проте вдавався при цьому до різкої антирадянської риторики. Звичними були визначення і формулювання на кшталт «совєтизація Афганістану», «Афганістан — 16-та республіка СРСР», «геноцид афганців», «народовбивство», «тотальна війна», «червоний імперіялізм», «совєтсько-москальські агресори», «москальські наїзники», «окупаційні війська» тощо. Водночас більшість проаналізованих статей, що природно, були виразно україноцентричними.

За змістом і спрямованістю публікації в «Шляху перемоги» на афганську тематику можна умовно поділити на три групи. Першу становили інформаційні повідомлення, переважно невеликі за обсягом, про війну в Афганістані, як власних дописувачів, так і перекази чи передруки західноєвропейських і північноамериканських (зрідка — радянських) ЗМІ (загалом 112 публікацій). Більшість з них висвітлювали окремі епізоди й факти афганської війни або діяльність афганських опозиційних партій і центрів у США чи Західній Європі. Окремо стоять повідомлення про факти загибелі (4 публікації) українських військовослужбовців радянської армії в Афганістані та потрапляння їх у полон (7 статей). До другої групи ми віднесли різні за обсягом матері-

али, які висвітлювали використання афганського питання у безпосередній політичній діяльності ОУН (р) та АБН (15 статей). До третьої групи ввійшли аналітичні публікації, зазвичай великі за обсягом, присвячені різним аспектам тієї війни (34 публікації).

Перша група публікацій, як видно, є найчисленнішою. Це були переважно невеликі за обсягом (інколи на кілька рядків) інформаційні повідомлення й статті, які стосувалися різних аспектів війни в Афганістані або подій навколо неї. Приблизно половина з них — це перекази публікацій у західних ЗМІ, серед яких найчастіше зустрічаємо інформаційні агенції «Associated Press» (США), «Reuters» і «BBC» (Велика Британія), видання «Die Welt» і «Bild» (ФРН), «New York Times» (США), «The Observer» і «The Guardian» (Велика Британія), «L'Humanite» (Франція) та ін. За решту інформаційних повідомлень відповідало «Пресове бюро» АБН. Більшість таких публікацій висвітлювали окремі факти і події, які мали проілюструвати й довести загарбницьку і злочинну суть війни СРСР в Афганістані; героїзм, масовість та національно-визвольний зміст афганського супротиву; великі втрати в лавах радянського «обмеженого контингенту»; трагічні наслідки війни для афганського народу; міжнародний осуд радянської агресії тощо. Так, варті згадки матеріали про першу масову антирадянську акцію супротиву в Кабулі 21–23 лютого 1980 р., відому як «Повстання “Аллах Акбар”»,¹ яке в Радянському Союзі ще довго замовчували, або про таке саме заборонене в СРСР висвітлення операцій афганських моджахедів на території підрадянської Середньої Азії². З неприхованим схваленням у «Шляху перемоги» висвітлювали факти військових перемог афганських повстанців і повідомлення про втрати радянських вояків³. Зауважимо, що в обох випадках наведені на сторінках української газети факти й свідчення почасти були дуже перебільшеними. Так само з цілком виправданим обуренням у «Шляху перемоги» висвітлювалися випадки військових злочинів вояків радянського контингенту проти цивільного населення Афганістану⁴.

¹ І. Д. Кривава п'ятниця в Кабулі // *Шлях перемоги*. 6 квітня 1980 р. С. 3.

² Афганці проникають до СРСР // *Шлях перемоги*. 23 травня 1982 р. С. 1; Рейди афганських повстанців до СРСР. *Шлях перемоги*. 5–12 січня 1986 р. с. 5; Муджагедіни на території СРСР // *Шлях перемоги*. 24 травня 1987 р. С. 4.

³ Напр.: Повстанці звільнили в'язнів // *Шлях перемоги*. 9 листопада 1980 р. С. 3; Нічні напади в Кабулі. *Шлях перемоги*. 8 лютого 1981 р. С. 1; Воєнні втрати в Афганістані // *Шлях перемоги*. 29 листопада 1981 р. С. 1; Великі втрати в Афганістані // *Шлях перемоги*. 13 червня 1982 р. С. 1; Нові перемоги муджагединів. *Шлях перемоги*. 25 липня 1982 р. С. 6; Великі втрати в Афганістані // *Шлях перемоги*. 28 листопада 1982 р. С. 3; Афганістан: 40 000 полеглих. *Шлях перемоги*. 26 грудня 1982 р. С. 3; Афганістан: перемоги муджагединів // *Шлях перемоги*. 10 липня 1983 р. С. 1; Найбільші втрати в Афганістані // *Шлях перемоги*. 21 квітня 1985 р. С. 1; Афганські повстанці збивають советські літаки // *Шлях перемоги*. 3 травня 1987 р. С. 3 та ін.

⁴ Напр.: Афганська Вінниця? // *Шлях перемоги*. 24 лютого 1980 р. С. 1; Московський геноцид в Афганістані // *Шлях перемоги*. 4 травня 1980 р. С. 1, 6; Нечуване дикунство в Афганістані // *Шлях перемоги*. 27 липня 1980 р. С. 1; Як воюють «доблесні» в Афганістані // *Шлях перемоги*. 27 вересня 1981 р. С. 2; «Тотальна війна» в Афганістані // *Шлях перемоги*. 20 березня 1983 р. С. 1; Наро-

Варто наголосити на цілком зрозумілому виразному україноцентризмі цієї «політінформації» на шпальтах аналізованої газети. Кореспонденти «Шляху перемоги» повсякчас підкреслювали колоніальність війни в Афганістані: для поневолення одного народу Кремль традиційно для себе використовував інші такі самі поневолені народи, передусім українців (також у цьому контексті часто писали про балтійців і рідше — про мешканців середньоазійських республік). Тож газета регулярно висвітлювала випадки загибелі українців в Афганістані¹ або потрапляння їх до полону моджахедів². Так, на шпальтах газети читаємо про загиблих українців Юрія Боровика, П. Шевченка, Григорія Козачука та полонених Е. Охримюка, Валерія Діденка, Миколу Мовчана, М. Шаповаленка, Тараса Деревляного, Ігоря Ковальчука, Володимира Ромчука. До слова, про останніх радянські газети також писали, щоправда, лише в останні роки існування СРСР. Всі згадані полонені були вивезені зусиллями Міжнародного Комітету Червоного Хреста та інших міжнародних організацій до держав Західної Європи, США чи Канади. Цікаво, що редакційна колегія визнала вартою уваги українців в Європі інформацію про гастролі восени 1983 р. у Кабулі заслуженого ансамблю народного танцю України «Ятрань» з м. Кіровоград (нині Кропивницький) під художнім керівництвом А. М. Кривохижі. Колектив супроводжував в афганській столиці урядову делегацію УРСР³.

Публікації другої групи важливі серед іншого як джерела з вивчення використання афганського чинника в практичній політичній діяльності українських націоналістичних організацій за кордоном. З лютого 1980 р. «Шлях перемоги» опублікував велику статтю про спільну конференцію АБН та Афганського союзу за свободу, яка відбулася 10 січня того року в Нью-Йорку. Представником ОУН на тому заході був Валентин Мороз. У публікації згадані також представник Литви Пітер Вітенус і Афганістану — Льмер Йонуссі й Масуд Халілі. Учасники конференції оприлюднили звернення до президента США Дж. Картера, в якому, з-посеред іншого, закликали негайно відкликати з Радянського Союзу і його сателітів американських дипломатів, а радянських — вислати з США, а також скликати міжнародну конференцію з афганського питання. Наприкінці статті автори передбача-

довбивство в Афганістані. *Шлях перемоги*. 23 жовтня 1983 р. С. 1; Жорстокості совєтської армії // *Шлях перемоги*. 14 грудня 1986 р. С. 1 та ін.

¹ [Без назви]. *Шлях перемоги*. 9 березня 1980 р. С. 1; Переквартирують вояків в Україну. *Шлях перемоги*. 19 липня 1981 р. С. 1; Загинув на службі імперії // *Шлях перемоги*. 7 березня 1982 р. С. 1; Українці далі гинуть в Афганістані // *Шлях перемоги*. 24 липня 1982 р. С. 3.

² Українець — військовополонений // *Шлях перемоги*. 3–10 січня 1982 р. С. 4; Український полонений в Афганістані. *Шлях перемоги*. 31 січня 1982 р. С. 3; Українські полонені в Швейцарії. *Шлях перемоги*. 25 липня 1982 р. С. 6; Кармалюк А. Доля військовополонених у Швейцарії // *Шлях перемоги*. 26 вересня 1982 р. С. 1; Розповідь совєтських полонених // *Шлях перемоги*. 19 серпня 1984 р. С. 1; Н. Н. Розповідає совєтський сержант // *Шлях перемоги*. 21 жовтня 1984 р. С. 4; Колишні полонені в Афганістані не хочуть повертатися до СРСР // *Шлях перемоги*. 28 серпня 1988. С. 3.

³ «Ятрань» вислано до Афганістану // *Шлях перемоги*. 20 листопада 1983 р. С. 1.

ли, що внаслідок радянського вторгнення до Афганістану «зелене полум'я ісламу перекинеться до СРСР»¹. Тоді ж, 10 січня 1980 р., учасники конференції під афганським прапором і з гаслами «Смерть Москві!», «Смерть комунізму!» пройшли під будівлями ООН і місії СРСР у Нью-Йорку². Вибір часу й місця для демонстрації був не випадковий: саме в ті січневі дні 1980 р. у Раді Безпеки, а потім у Генеральній Асамблеї ООН тривало слухання з приводу радянської агресії проти Афганістану, наслідком чого стало засудження дій Кремля в цій азійській країні голосами 104 країн. У «Шляху перемоги» за 3 лютого 1980 р. читаємо про участь українців у демонстраціях проти радянської агресії в Афганістані у Норвегії, Швеції і Данії³. 19 липня з нагоди перебування у Великій Британії «одного з лідерів визвольного-революційної повстансько-партизанської війни афганських муджагеддинів проти російських окупантів» перед посольством СРСР у Лондоні відбулася демонстрація за участі майже сотні українців і двох десятків афганців. Про цю акцію повідомляли «BBC», «Reuters» і «Times»⁴.

Як видно зі згаданих публікацій, у перший рік радянської агресії ОУН не просто привертала увагу до Афганістану публікаціями у виданнях, але при цьому тісно співпрацювала з афганськими опозиційними центрами в Європі. Прикметно, що в інформаційному повідомленні КДБ УРСР від 21 травня 1980 р. читаємо про цю складову діяльності українських націоналістів. «Намагаючись активізувати підривну діяльність УНРади, її очільники прагнуть використати антирадянську істерію навколо подій в Афганістані, яка роздухується на Заході. З цією метою вони відшукують можливості встановлення контактів з афганською контрреволюційною організацією «Афганський фронт визволення Афганістану»⁵. Останньою могли бути Національний ісламський фронт Афганістану на чолі з С. Гелайні або Національний фронт порятунку Афганістану С. Моджаддеді, які входили до т. зв. «Пешаварського альянсу» (або «Пешаварської сімки»). Схоже, сам факт звернення уваги радянських спецслужб на таку активність ОУН і АБН свідчить про визнання небезпечними таких заходів для іміджу Кремля за кордоном.

Неабиякий інтерес становлять повідомлення про поширення серед військовослужбовців-українців радянської армії в Афганістані листівок та інших пропагандистських матеріалів ОУН і АБН. Так, 25 травня 1980 р. «Шлях перемоги» писала про «десятки тисяч листівок», які було доправлено

¹ Афганці й АБН. В. Мороз поширює «Визвольні ідеї АБН» // *Шлях перемоги*. 3 лютого 1980 р. С. 1, 6.

² Спільна антимосковська демонстрація // *Шлях перемоги*. 10 лютого 1980 р. С. 1.

³ Засудження московських агресорів. Українці в одному фронті з мохаммеданами — проти російського імперіялізму // *Шлях перемоги*. 3 лютого 1980 р. С. 3.

⁴ Афгансько-українська демонстрація // *Шлях перемоги*. 3 серпня 1980 р. С. 1.

⁵ Галузевий державний архів Служби Безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1169. Арк. 8.

до Афганістану, й розмістила текст однієї з них, який наводимо повністю. «Український солдат радянської армії в Афганістані! Вас заслали до Афганістану проти вашої волі вмирати за колоніальні інтереси Москви та кремлівської кліки з Брежневим на чолі. Червона Москва поневолила Україну 60 років тому, так як тепер хоче поневолити миролюбний афганський народ вашими руками. Не забувайте, що Москва русифікує і нищить нашу Батьківщину. Пригадайте собі голод, масові вивози в Сибір, концтабори і розстріли українських людей, ваших батьків і рідних. Пригадайте собі боротьбу Української Повстанської Армії за українську самостійну Державу проти двох найбільших тиранів 20 століття. Не воюйте проти афганського народу! Розпалюйте ідею національно-визвольної революції в СРСР, тюрмі народів! Боріться за Самостійну Соборну Українську Державу! Смерть імперіалістичній Москві! — ОУН»¹. 21 вересня того самого року «Шлях перемоги» цитувала західнонімецьку «Süddeutsche Zeitung» від 8 вересня 1980 р., яка, сама посилаючись на японське видання, писала про поширення серед українських вояків радянської 40-вої армії в Афганістані листівки «Самостійницького українського руху» з тим текстом, який уже цитувався². За тиждень читаємо повідомлення про поширення в Кабулі листівок АБН російською мовою: «Не боріться проти афганців! Не виконуйте наказів командирів, які роблять вас убивцями і поневолювачами! Вимагайте повернення додому й виведення советських військ з Афганістану»³. Останнє повідомлення про листівки АБН в Афганістані датоване 28 серпня 1988 р. Журналіст «Times» Крістофер Вокер посилається на статтю в офіційному друкованому органі міністерства оборони СРСР «Красной звезде», де двоє радянських вояків скаржаться на пропагандистську діяльність моджахедів, АБН і українських націоналістів⁴. Утім, такої публікації в згаданій газеті відшукати не вдалося.

На сайті «Архів ОУН. Українська інформаційна служба» розміщено датовану 1982 р. відскановану листівку українською, російською і фарсі, яка поширювалася в Афганістані. Її текст схожий з цитованою агіткою, проте має відмінності. «Українці — вояки советської армії в Афганістані! Советська армія зайняла Афганістан так, як 60 років тому зайняла Україну. Тоді український народ поневолено, українську незалежну Державу знищено, Україну перетворено в колонію Советської Росії, яка експлуатує українські багатства для своїх імперіалістичних цілей. Советська Росія хоче зробити це саме з Афганістаном. Відмовляйтесь воювати проти афганського народу! Афганці мають право на самостійне національне життя! Вимагайте, щоб вас не вживали для боротьби проти афганських борців за свободу! Вимагайте, щоб вас забрали відбувати військову службу в Україні! Боріться

¹ Листівки ОУН в Афганістані // *Шлях перемоги*. 25 травня 1980 р. С. 1.

² Українська листівка в Афганістані // *Шлях перемоги*. 21 вересня 1980 р. С. 1.

³ Лєтучка АНБ у Кабулі // *Шлях перемоги*. 28 вересня 1980 р. С. 1.

⁴ Листівка АНБ в Афганістані // *Шлях перемоги*. 28 серпня 1988 р. С. 1, 6.

за права українського народу і права людини в Україні! Ставайте в обороні України, допомагайте їй визволитися з-під совєтсько-російського панування і стати самостійною Державою! Разом з іншими поневоленими народами валіть тюрму народів — ССРСР! Хай живе вільна Україна! Хай живе вільний Афганістан! — Організація Українських Націоналістів»¹.

На відміну від мітингів чи демонстрацій у Європі на підтримку афганського опору радянській окупації, поширення таких матеріалів серед радянських вояків було небезпечнішим для кремлівської влади. Це могло не лише підірвати бойовий дух радянських солдатів, але й, що було загрозливіше, пробудити серед частини їх національні почуття. Спецслужби реагували на такі випадки, про що свідчать інформаційні повідомлення КДБ УРСР. Так, 10 червня 1980 р. читаємо: «За повідомленням бандерівської газетки “Шлях перемоги”, яка видається у ФРН, афганська контрреволюція поширює в Афганістані виготовлені закордонним ОУН і “Антибільшовицьким блоком народів” листівки, розраховані на радянських військовослужбовців української національності. В них зводиться злісний наклеп на інтернаціональну допомогу Радянського Союзу Афганістану і містяться заклики “припинити боротьбу проти афганського народу, розпалювати ідею національно-визвольної революції в СРСР і боротьби за соборну українську державу”»². Якщо це повідомлення свідчить передусім про те, що спецслужби СРСР читали «Шлях перемоги», то повідомлення від 11 квітня 1985 р. інформативніше. «Згідно з отриманими КДБ УРСР оперативними даними, очільники зарубіжних центрів ОУН спільно з афганськими контрреволюціонерами приступили до втілення раніше намічених антирадянських акцій в Демократичній Республіці Афганістан. У місцях дислокації обмеженого контингенту радянських військ душмани поширюють виготовлені оунівцями масовим тиражем листівки антирадянського змісту українською, російською і фарсі. У них висловлюються заклики до воїнів української національності відмовлятися від боротьби з “афганськими борцями за волю”, вимагати від командування відправлення їх на Україну “для захисту рідної землі”, стверджується про “навмисне направлення до ДРА переважно українців з метою знищення українського народу”»³. Тож бачимо, що ці документи, окрім іншого, підтверджують достовірність опублікованих у «Шляху перемоги» матеріалів.

У декількох номерах газети друкувалися матеріали про перебування в Пакистані й Афганістані відрядженого туди від АБН англійського журналіста українського походження Аскольда Крушельницького, батьки якого осіли в Лондоні під час Другої світової війни. Він був співредактором видання

¹ Українці — вояки Совєтської армії в Афганістані! // *Архів ОУН. Українська Інформаційна служба, Лондон*. URL: <http://surl.li/tyneio>

² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1168. Арк. 190–191.

³ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1225. Арк. 256.

Спілки українців Великої Британії «Ukrainian Revue», а згодом — співробітником «Пресового бюро» АБН. З першої статті дізнаємося, що репортер 10 днів провів із моджахедами, супроводжував їх у рейді від пакистанського кордону до Джелалабада, був свідком того, як повстанці знищили радянський танк¹. Далі був передрук великого за обсягом репортажу А. Крушельницького про атаку загону моджахедів на Джелалабад, який опублікувала англійська газета «Sunday Telegraph»², інтерв'ю українця з молодим польовим командиром Магмутом (фонограму цієї розмови трансливала «ВВС»)³ та дуже велика, за мірками «Шляху перемоги», витримана в гарному літературному стилі розповідь про вояж А. Крушельницького до Афганістану й Пакистану⁴. Варті уваги його слова про те, що єдиний шлях українців в УРСР — «це революційна боротьба. Я бачив, як люди гинуть, і війна — це страшна річ, але доля, яка чекає Україну без збройної боротьби, може бути страшніша»⁵.

Відрядження А. Крушельницького свідчить про прагнення ОУН і АБН самостійно здобувати інформацію про афганську війну СРСР та оприлюднювати її, а не лише покладатися на свідчення європейських ЗМІ. Іншими формами такої діяльності були інтерв'ю з представниками афганського Руху опору⁶ чи радянським військовополоненим Миколою Мовчаном з Житомира, який за підтримки «афганських патріотичних угруповань» і правозахисних організацій зі США опинився в Нью-Йорку⁷, взяті журналістами «Шляху перемоги». Так, М. Мовчан розповів про масове вживання наркотиків серед радянських вояків в Афганістані, «короткий і недолугий вишкіл» новобранців перед відправленням до зони бойових дій, їхню жорстокість щодо мирного населення, масову підтримку повстанців-моджахедів серед афганців тощо. Звісно, що до цих свідчень слід ставитись обережно з огляду на «редакційне замовлення» й очевидно негативне (як видно з тексту публікації) ставлення экс-вояка до СРСР і радянської армії. Втім, висловлені в інтерв'ю факти не далекі від того, що насправді відбувалося в Афганістані.

Аналітичні публікації в «Шляху перемоги» вирізнялися більшим обсягом (часто до газетної сторінки) й усі (крім двох, підписаних «Ф. К.» і «Т-к Б.», та двох «анонімних») мали вказане авторство. Слід констатувати високий фаховий рівень цих статей, обізнаність авторів з основними етапами історії

¹ Посланець до Афганістану // *Шлях перемоги*. 31 серпня 1980 р. С. 1.

² Нічний напад на Джелалабад // *Шлях перемоги*. 7 вересня 1980 р. С. 1, 6.

³ Розмова з інженером Магмутом // *Шлях перемоги*. 14 вересня 1980 р. С. 1.

⁴ Я. Д. Рейд молодого націоналіста // *Шлях перемоги*. 5 жовтня 1980 р. С. 2, 6.

⁵ Я. Д. Рейд молодого націоналіста // *Шлях перемоги*. 5 жовтня 1980 р. С. 6.

⁶ Афганістан воює за ідеї АНБ. Ексклюзивне інтерв'ю лідера афганських повстанців // *Шлях перемоги*. 22 червня 1980 р. С. 1, 6; В. П. Голос жінок Афганістану // *Шлях перемоги*. 7 лютого 1982 р. С. 1, 6.

⁷ Костюк С. Доповідь очевидця з Афганістану // *Шлях перемоги*. 9 листопада 1986 р. С. 2.

Афганістану, орієнтування в тогочасній світовій політиці. Водночас їм були притаманні різкі емоційні оцінки й виразна антирадянськість.

Українські (А. Васькович, Б. Вітошинський, Ю. Вудка, В. Гута-Кульчицький, Т. Григоруку, І. Дубенко, І. Зимовий, Ф. Коваль, В. Литвин, М. Мовчан, С. Мостинський, М. Олеський, Є. Орловський (під цим псевдонімом писав Я. Стецько), Г. Попадюк, Р. Рахманний, Я. Смольський, М. Сулятич, С. Харченко, М. Чигрин-Галабурда, С. Юрченко) та іншоетнічні (В. Каюмхан, Є. Небеснян) автори аналізували мотиви, якими керувався Кремль при ухваленні рішення про інтервенцію в Афганістан¹, наголошували на злочинності війни і розмірковували про її можливі наслідки для СРСР, Афганістану і світу², підводили підсумки та аналізували причини поразки Москви³. В багатьох публікаціях критикувалася млява реакція Заходу на радянську агресію та злочини радянських військ в Афганістані, недостатня підтримка афганських повстанців і поступове «забування» про трагедію афганського народу⁴. Втім, чи не найважливішим мотивом більшості публікацій цієї групи були паралелі між долями України й Афганістану⁵. Йшлося про спільну трагедію обох народів, поневолених у «радянсько-москальській» імперії, порівнювалися національно-визвольна боротьба ОУН-УПА в 1940–1950-х рр. і тодішній визвольний рух афганців тощо. Чи не провідною була думка про важливість координації визвольних зусиль усіх поневолених Москвою народів, як у складі СРСР, так і за його межами, і про те, що поразка Радянсько-

¹ Орловський Є. Московські агресори в Афганістані // *Шлях перемоги*. 27 січня 1980 р. С. 1, 6; Харченко С. К. Навколо афганських подій // *Шлях перемоги*. 10 лютого 1980 р. С. 3; Сулятич М. Довкола подій в Афганістані // *Шлях перемоги*. 2 березня 1980 р. С. 3, 5; Вудка Ю. Афганська карта // *Шлях перемоги*. 9 листопада 1980 р. С. 3.

² Дубенко І. Афганістан нагадує Туркестан // *Шлях перемоги*. 15 червня 1980 р. С. 2, 5; Коваль Ф. Національна трагедія Афганістану // *Шлях перемоги*. 10 серпня 1980 р. С. 3; Григоруку Т. Це — советська війна. *Шлях перемоги*. 23 серпня 1981 р. С. 3, 4 і *Шлях перемоги*. 6 вересня 1981 р. С. 3; Небеснян Є. Афганістан для СРСР — пастка // *Шлях перемоги*. 15 листопада 1981 р. С. 3; Юрченко С. У 6-ту річницю московського наїзду на Афганістан // *Шлях перемоги*. 2 лютого 1986 р. С. 1, 6; Литвин В. Майбутність Афганістану // *Шлях перемоги*. 8 березня 1987 р. С. 3; Олеський М. «Тези й антитези» афганської політики Москви // *Шлях перемоги*. 24 травня 1987 р. С. 1, 5; Олеський М. Вісім років злочинного нападу на Афганістан // *Шлях перемоги*. 24 січня 1988 р. С. 2.

³ Попадюк Г. Москва платить за свою агресію // *Шлях перемоги*. 21 лютого 1988 р. С. 2; Юрченко С. Москва прогала війну в Афганістані // *Шлях перемоги*. 8 травня 1988 р. С. 1, 5; Кульчицький-Гут В. Чому Горбачов забирається з Афганістану? // *Шлях перемоги*. 12 червня 1988 р. С. 3; Вітошинський Б. Втеча Москви з Афганістану // *Шлях перемоги*. 26 червня 1988 р. С. 1, 6; Т-к Б. Афганська поразка Москви // *Шлях перемоги*. 22 січня 1989 р. С. 2. Мостинський С. Програ в Афганістані — Розвіяла міт про «непобедимість» советської армії // *Шлях перемоги*. 23 квітня 1989 р. С. 3, 4.

⁴ Орловський Є. Не криза Афганістану, а Заходу // *Шлях перемоги*. 27 квітня 1980 р. С. 3, 4, 6; Ф. К. Народовбивство в Афганістані // *Шлях перемоги*. 7 вересня 1980 р. С. 3; Зимовий І. Лист патріота з України // *Шлях перемоги*. 23 листопада 1980 р. С. 3, 4; Кульчицький-Гут В. «Забута війна» і АБН // *Шлях перемоги*. 5 липня 1981 р. С. 1, 6. Мовчан М. За свободу Афганістану // *Шлях перемоги*. 17 листопада 1985 р. С. 1, 6.

⁵ Афганістан нині — й Україна 33 р. // *Шлях перемоги*. 29 січня 1984 р. С. 1; Рахманний Р. Україна і Афганістан // *Шлях перемоги*. 21 квітня 1985 р. С. 3 і *Шлях перемоги*. 28 квітня 1985 р. С. 3, 4; Рахманний Р. Взаєморозуміння zagrożених Москвою народів // *Шлях перемоги*. 6 жовтня 1985 р. С. 4; Васькович А. Подвійний аспект окупації Афганістану // *Шлях перемоги*. 22 листопада. 1987 р. С. 1, 6; Рахманний Р. Український внесок у перемогу афганців // *Шлях перемоги*. 7 серпня 1988 р. С. 3.

го Союзу в Афганістані наблизить омріяну незалежність українців, афганців, балтійців, узбеків та інших народів.

Варті окремої згадки ще кілька публікацій у «Шляху перемоги», які належать до цієї групи. В. Каюм-хан проаналізував роль «радянського Туркестану» в «советизації Афганістану». Підрадянська Середня Азія була не лише стратегічною тиловою базою радянського окупаційного контингенту, але й плацдармом ідеологічної експансії до Афганістану. Зусиллями багатьох науковців, письменників, митців, учених, агітаторів з усіх п'яти республік Середньої Азії, які до того ж володіли поширеними в Афганістані мовами, СРСР доволі успішно впливав на населення держави, передусім таджиків, узбеків, туркменів¹. Я. Смольський на широкому фактичному матеріалі провів виважений ретроспективний аналіз радянської політики щодо Афганістану від 1920-тих рр, обґрунтовуючи давні прагнення Москви підпорядкувати цю країну своєму впливу². І наостанок, велика за обсягом стаття М. Чигрина-Галабурди, присвячена проблемі радянських військовополонених. Відштовхуючись від долі п'яти звільнених зусиллями Міжнародного Комітету Червоного Хреста вояків (трое з них — Валерій Діденко, Юрій Зінчук і Олександр Жураківський були українцями), які опинились у Швейцарії, автор порушує такі питання. Чому радянське військово-політичне керівництво не опікується долею полонених в Афганістані? Чи варто звільненим з полону повертатися до Союзу, адже там на них чекають переслідування і можливе ув'язнення? Чи не на часі українській діаспорі створити якийсь комітет, який би опікувався долею полонених українців, як це зробили росіяни на чолі з В. Буковським у Нью-Йорку?³ Втім, такої організації українські націоналістичні організації до кінця війни так і не створили, тоді як «загалносоюзних», а насправді російських, наприкінці 1980-х рр. було декілька.

До цієї, «аналітичної», групи публікацій у «Шляху перемоги» близькі статті у «Визвольному шляху». Зауважимо, що дописувачами цього місячника здебільшого були ті самі автори, що публікувались у «Шляху перемоги». Це засвідчує «спорідненість» обох видань, а також прагнення українських політичних осередків охопити якомога ширшу аудиторію в різних регіонах Західної Європи.

На відміну від мюнхенської газети «Шлях перемоги», «Визвольний шлях» лише шість разів звернувся до афганської тематики. Найбільше таких публікацій вийшло 1980 р., коли ця проблема була однією з найобговорюваніших у світовій політиці та медійному полі. В. Гут-Кульчицький у травні 1980 р. проаналізував реагування європейських партій, передусім лівого спрямування, на інтервенцію СРСР в Афганістан, а також висвітлення цієї події захід-

¹ Каюм-хан В. Туркестан — Куба в Афганістані // *Шлях перемоги*. 17 жовтня 1982 р. С. 3, 5.

² Смольський Я. Афганістан у планах російської імперії // *Шлях перемоги*. 13 лютого 1982 р. С. 3, 4.

³ Чигрин-Галабурда М. Гірка доля полонених // *Шлях перемоги*. 14 серпня 1983 р. С. 1, 4.

ними інформаційними агенціями. Автор слушно визначив головний мотив кремлівських очільників: неспроможність «їхніх маріонеток у Кабулі, спочатку Таракі, а пізніше Аміна, своїми власними силами зліквідувати повстанський рух»¹. Утім, далі він озвучив популярне в тодішніх західних ЗМІ передбачення, що «...після перемоги в Афганістані подразнений апетит... [може погнати] Москву даліше до Перської затоки»², й афганська загрозувала стати початком Третьої світової війни³. В. Гут-Кульчицький, посилаючись на європейські видання, писав, що «шпиталі у Ташкенті переповнені пораненими в Афганістані»⁴, та прогнозував згубні економічні наслідки афганської війни для СРСР. Зокрема, автор сподівався на запроваджене з боку Сполучених Штатів зернове ембарго, адже радянське сільське господарство «завжди шкутильгало, [а] в ситуації затяжної війни напевне ще більше погіршиться»⁵.

Ця перша публікація у «Визвольному шляху» на афганську тему окреслила головні меседжі, з якими українські діаспорні ЗМІ зверталися до читачів. Ю. Вудка (цю статтю 9 листопада 1980 року опублікувала «Шлях перемоги») в наступному числі місячника поглянув на афганську війну на тлі системної кризи СРСР. На його думку, Радянський Союз справді міг через Афганістан дістатися жаданої Перської затоки. Проте ймовірнішим було подальше технологічне і військове відставання СРСР від Заходу. Головною ідеєю статті був прогноз, що війна в Афганістані, зрештою, «розвалить» Радянський Союз, і це був шанс на звільнення для поневолених там народів⁶. Остання теза запанувала в емігрантській пресі: очікувана перемога афганських повстанців здатна була наблизити національне визволення України з-під ненависної влади Москви.

Я. Стецько (Є. Орловський), поряд з уже звичними звинуваченнями Москви у прагненні «захопити нафтові поля Близького і Середнього Сходу», заявляв, що зрештою «москалі йдуть на завоювання світу»⁷. Голова Проводу ОУН піддав жорсткій критиці мляву реакцію західних політиків (зокрема, президента США Дж. Картера) на брутальні дії СРСР в Афганістані й закликав Захід розробити концепцію підтримки визвольної боротьби всіх пригноблених Москвою народів, від афганців до українців⁸. Ю. Кульчицький у жовтневому номері «Визвольного шляху» за 1980 р. глибоко проаналізував

¹ Кульчицький-Гут В. Афганістан — рубікон Москви // *Визвольний шлях*. 1980. Травень. С. 539.

² Кульчицький-Гут В. Афганістан — рубікон Москви // *Визвольний шлях*. 1980. Травень. С. 543.

³ Кульчицький-Гут В. Афганістан — рубікон Москви // *Визвольний шлях*. 1980. Травень. С. 540.

⁴ Кульчицький-Гут В. Афганістан — рубікон Москви // *Визвольний шлях*. 1980. Травень. С. 544.

⁵ Кульчицький-Гут В. Афганістан — рубікон Москви // *Визвольний шлях*. 1980. Травень. С. 545.

⁶ Вудка Ю. Афганська карта. *Визвольний шлях*. 1980. Червень. с. 677–679.

⁷ Орловський Є. Не криза Афганістану, але світова криза Заходу // *Визвольний шлях*. 1980. Липень — Серпень. С. 777, 778.

⁸ Орловський Є. Не криза Афганістану, але світова криза Заходу // *Визвольний шлях*. 1980. Липень — Серпень. С. 781.

афганський повстанський рух, його ідеологічні, організаційні та військові засади. При цьому він удався до поширеного серед українських діаспорних публіцистів порівняння афганського антирадянського руху опору з українським повстанським рухом (назва розділу «Знищення повстанського руху в Афганістані на тлі українського історичного досвіду») і підсумував, що цього разу Радянський Союз мав зазнати поразки¹.

Наступна публікація на афганську тему вийшла у «Визвольному шляху» в липні 1983 р. Інформаційним приводом для неї стали слухання про «злочини московських наїзників на героїчний афганський народ», які відбулись у норвезькому Осло. На них були присутні представники Української Центральної Інформаційної Служби в Лондоні Зенон Коваль (автор публікації) і «Пресового Бюро» ОУН (р) уже згадуваний Аскольд Крушельницький. Репортаж про ту подію З. Коваль доповнив свідченнями про гуманітарні наслідки майже трирічної «тотальної» війни в Афганістані (3 млн. біженців у Пакистані й близько 1 млн. в Ірані, майже 500 тис. загиблих — зазначимо, що ці цифри відповідають сучасним оцінкам), вживаючи при цьому слово «етноцид». Тут же наведені свідчення афганки Фаріди Ахмад про поширену практику тортур щодо повстанців і просто незгідних з режимом Народно-демократичної партії Афганістану в афганських в'язницях². У статті також озвучено ще один мотив, притаманний тодішнім західним, передусім американським, ЗМІ — паралелі між афганською і в'єтнамською війнами. Спільними, на думку З. Ковалю, були міжнародний резонанс, увага з боку засобів масової інформації. Втім, автор слушно наголошував на головній відмінності: «Афганістан є замкнена країна, її оточили муром тиші, і вістки тільки крадькома дістаються у вільний світ через дипломатичні контакти або через кілька одчайдушних журналістів, які не вагаються ризикувати своїм життям»³.

Остання публікація у «Визвольному шляху» на тему Афганської війни датована листопадом 1986 р. Це маніфест, який озвучив одну з провідних ідей при висвітленні Афганської війни в емігрантських ЗМІ. Українці й афганці — брати «не по батьковій і материнській крові, а по духу стали ми ними, по пролитій нашій крові у боротьбі проти спільного ворога — російського імперіалізму, який поневолює наші волелюбні народи»⁴.

Таким чином, звернення до афганської війни на сторінках газети «Шлях перемоги» та журналу «Визвольний шлях» було цілком логічним з погляду на їхню націоналістичну і водночас антирадянську спрямованість. Численніші публікації в «Шляху перемоги» на афганську тематику можна умовно поділи-

¹ Кульчицький Ю. Афганістан: історія повторюється (Порядком обговорення) // *Визвольний шлях*. 1980. Жовтень. С. 1189–1199.

² Коваль З. Міжнародний суд над Москвою в Осло (Афганістан: забута земля) // *Визвольний шлях*. 1983. Липень. С. 846–850.

³ Коваль З. Міжнародний суд над Москвою в Осло (Афганістан: забута земля) // *Визвольний шлях*. 1983. Липень. С. 849.

⁴ (УЦС): Звернення українця до брата-афганця // *Визвольний шлях*. 1986. Листопад. С. 1312.

ти на три групи: 1) інформаційні повідомлення, переважно невеликі за обсягом, про війну в Афганістані; 2) різні за обсягом матеріали, які висвітлювали використання чинника афганської війни СРСР у політичній діяльності Організації Українських Націоналістів (революційної) та Антибільшовицького Блоку Народів; 3) аналітичні публікації, зазвичай великі за обсягом, присвячені різним аспектам тієї війни. До останньої групи можна віднести статті у «Визвольному шляху». У цих публікаціях вторгнення до Афганістану тлумачилося як черговий злочин Кремля, афганці — такий же поневолений Москвою народ, як українці в СРСР, і перемога афганських повстанців мала наблизити крах «імперії зла», а з нею — незалежність України. Попри заідеологізованість публікацій, їх емоційний і ворожий щодо СРСР стиль слід констатувати достатньо високий фаховий рівень української еміграційної журналістики. Більшість наведених у проаналізованих публікаціях фактів відповідають сучасним даним, а теоретичні й аналітичні висновки — тогочасним оцінкам західних експертів і науковців. Тож публікації у газеті «Шлях перемоги» і журналі «Визвольний шлях» трансливали тодішній західний погляд на афганську проблему, проте використовували її в інтересах українського визвольного руху.

Отримані результати відкривають перспективи подальших досліджень, зокрема, взаємодії ОУН (р) і АБН з афганськими опозиційними партіями та рухами.

Акименко, К. В. 2021. Періодика національних організацій діаспори як засіб створення українського інформаційного простору в умовах еміграції (1950-ті — поч. 1990-х рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Вип. 1 (44). С. 62–71.

Антонюк, Я. М. 2019. Антирадянська діяльність ЗЧ ОУН в афганській війні (1979–1989). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, Вип. 52. Т. 2. С. 110–116.

Вовк, О. Л. 1985. *Емігрантський вертеп*. Одеса.

Гай-Нижник, П. 2020. *Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.)*. Київ.

Герасимова, П. 2003. «Визвольний шлях». *Енциклопедія історії України*. Т. 1. А–В. Київ: Наукова думка. С. 507.

Данилюк, Ю. З. & Бажан, О. Г. 2000. *Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. ХХ ст.)*. Київ.

Дорохіна, Т. 2006. Радянська доба в рецепції авторів «Визвольного шляху». *Київська старовина*. № 1. С. 126–134.

Касьянов, Г. 1995. *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х рр.* Київ.

Ковальков, О. Л. 2021. *СРСР в Афганістані (1978–1991 рр.): остання спроба експорту соціалізму*. Харків.

Ковальков, О. & Гордоня, Н. 2021. Ставлення населення УРСР до введення радянських військ в Афганістан. *Український історичний журнал*. № 4. С. 80–91.

Курасєв, О. 2003. «Шлях перемоги». *Енциклопедія історії України*. Т. 10. Т–Я. Київ: Наукова думка. С. 646.

Мельничук, Б. & Сагайдак, М. & Уніят, В. 2010. *Великий українець із Тернополя. Ярослав Стецько: життєвий шлях Провідника ОУН*. Тернопіль.

Миколаєнко, А. 2019. Правозахисна діяльність українських діаспорних ЗМІ та видавництва у 60–80-х рр. XX ст. *Український інформаційний простір*. № 4. С. 118–128.

Рибачок, С. 2004. Антибільшовистський блок народів: форми та напрямки діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Вип. 4. С. 325–330.

Рій, Г. 2021. *Нарис історії Антибільшовистського блоку народів*. Київ.

Русначенко, А. М. 1998. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х — початок 1990-х років*. Київ.

Тимошик, М. 2021. Лондонський журнал «Визвольний шлях» та його місце в українській журналістиці на чужині. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. Вип. 49. С. 29–46.

Akyumenko, K. V. 2021. Periodyca natsionalnykh orhanizatsii diaspory yak zasib stvorennia ukrainskoho informatsiinoho prostoru v umovakh emihratsii (1950-ti — poch. 1990-kh rr.). [Periodics of Nationalist Organizations of the Diaspora as a Means of Creating the Ukrainian Information Space in the Conditions of Emigration (1950s — Early 1990s)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Istorii. Vyp. 1 (44). S. 62–71. [in Ukrainian].

Antoniuk, Ya. M. 2019. Antyradianska diialnist ZCh OUN v afhanskii viini (1979–1989) [Anti-Soviet Activity of ZCH OUN in Soviet-Afghan War (1979–1989)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 52. T. 2. S. 110–116. [in Ukrainian].

Vovk, O. L. 1985. *Emihrantskyi vertex [An Emigrant Nativity Scene]*. Odesa.

Hai-Nyzhnyk, P. 2020. *Ukrainska Derzhava: suspilno-politychna model i sotsialno-ekonomichnyi lad v teorii ta ideologii OUN-b (1940–1990 rr.)*. [The Ukrainian State: Socio-Political Model and Socio-Economic System in the Theory and Ideology of the OUN-B (1940–1990)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Herasymova, P. 2003. «Vyzvolnyi shliakh» [«Vyzvolnyi shliakh»]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 1. A — V. Kyiv, 507. [in Ukrainian].

Danyliuk, Yu. Z. & Bazhan, O. H. 2000. *Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50-kh — 80-ti rr. XX st.)* [Opposition in Ukraine (Second Half of the 50s — 80s of the Twentieth Century)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Dorokhina, T. 2006. Radianska doba v retseptsii avtoriv «Vyzvolnoho shliakh» [The Soviet Era in the Reception of the Authors of «Vyzvolnyi shliakh»]. *Kyivska starovyna*. № 1. S. 126–134. [in Ukrainian].

Kasianov, H. 1995. *Nezghodni: ukrainska intelihentsiia v rusi oporu 1960–80-kh rr.* [The Dissenters: Ukrainian Intellectuals in the Resistance Movement of the 1960s and 1980s]. Kyiv. [in Ukrainian].

Kovalkov, O. L. 2021. *SRSR v Afhanistani (1978–1991 rr.): ostannia sproba eksportu sotsializmu* [The USSR in Afghanistan (1978–1991): The Last Attempt to Export Socialism]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Kovalkov, O. & Horodnia, N. 2021. Stavlennia naselennia URSR do vvedennia radianskykh viisk v Afhanistan [Ukrainian SSR Population's Attitude to the Entry of Soviet Troops in Afghanistan]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 4. 80–91. [in Ukrainian].

Kuraiev, O. 2003. «Shliakh peremohy» [«Shliakh peremohy»]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 10. T — Ia. Kyiv: Naukova dumka, 646. [in Ukrainian].

Melnychuk, B. Sahaidak, M. & Uniat, V. 2010. *Velykyi ukrainets iz Ternopolia. Yaroslav Stetsko: zhyttievyi shliakh Providnyka OUN* [A Great Ukrainian from Ternopil. Yaroslav Stetsko: The Life of the OUN Leader]. Ternopil. [in Ukrainian].

Mykolaïenko, A. 2019. Pravozakhysna diialnist ukraïnskykh diaspornykh ZMI ta vydavnytstv u 60–80-kh rr. XX st. [Human Rights Activities of Ukrainian Diaspora Media and Publishing Houses in the 60s and 80s of the Twentieth Century]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*. № 4. S. 118–128. [in Ukrainian].

Rybachok, S. 2004. Antybilshovystskyi blok narodiv: formy ta napriamky diialnosti [The Anti-Bolshevik Bloc of Nations: Forms and Directions of Activity]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiï»: Istorychni nauky*. Vyp. 4. S. 325–330. [in Ukrainian].

Rii, H. 2021. *Narys istorii Antybilshovystskoho bloku narodiv [An Outline of the History of the Antibolshevik Bloc of Nations]*. Kyiv. [in Ukrainian].

Rusnachenko, A. M. 1998. *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh — pochatok 1990-kh rokiv [The National Liberation Movement in Ukraine: Mid-1950s — Early 1990s]*. Kyiv. [in Ukrainian].

Tymoshyk, M. 2021. Londonskyi zhurnal «Vyzvolnyi shliakh» ta yoho mistse v ukraïnskii zhurnalistytsi na chuzhyni [London Magazine «Liberation Way» and Its Place in Ukrainian Journalism Abroad]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriïa: Zhurnalistyka*. Vyp. 49. S. 29–46. [in Ukrainian].

УДК 930.85(477.82):378.4(477)ВНУ
DOI: 10.20535/2307-5244.59.2024.318888

С. В. Гаврилук

ORCID: 0000-0002-5142-7464

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки, Луцьк*

В. В. Надольська

ORCID: 0000-0002-9621-0074

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки, Луцьк*

S. Havryliuk

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

V. Nadolska

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЛУЦЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ З ВИВЧЕННЯ
ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ВОЛИНИ (1950-ті — ПОЧАТОК 1990-х рр.)**

*Research Activities of Teachers of Lesya Ukrainka Lutsk State
Pedagogical Institute in the Study And Preservation
of the Cultural Heritage of Volyn (1950's — 1990's)*

У статті проаналізовано пошукову, дослідницьку, видавничу, організаційну, громадську діяльність викладачів Луцького державного педагогічного